

Ali Tefvik Salim Sağlam (1882-1963)

Ali Tefvik Salim Sağlam, 27 Mayıs 1882 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Sadaret Şifre Kalemi Müdürü Mehmet Salim Bey, annesi Nevber Hanım'dır. Henüz beş yaşını bitirmeden 1888 yılında Sultanahmet Üçler Mektebine başlamıştır. 23 Mayıs 1891'de Soğukçeşme Askeri Rüştîyesine yazılan Tefvik Salim, 2 Nisan 1895'te Askerî Tıbbiye İdadisine, 1898 senesinde ise Sirkeci Demirkapı'daki Askerî Tıbbiyeye girmiştir. Tıbbiye Mektebi'ni, *"vatanseverliğin, hürriyet aşkının, Şark miskinliğinden kurtulmanın, ilerleme ve bir an önce yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşmış memleketlere yetişme çabasının yuvası olarak"* niteleyen Tefvik Salim, buradan 2 Eylül 1903'te Tabip Yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Aynı yıl Gülhane Askerî Tatbikat Mektebi ve Seririyatında (GATA) staja başlamış, Dr. Süleyman Numan Paşa'nın yanında Dâhiliye Kliniği ve Laboratuvarında çalışmış, burada stajyerlik ve asistanlık görevlerini başarıyla tamamlamıştır. 1906'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne Dâhili Hastalıklar Muallim Muavinlięi sınavını kazanarak, Gülhane'den ayrılmıştır. Kısa bir süre sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne (Askerî Tıp Okulu) ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Okulu) birleştirilerek *"Tıp Fakültesi"* adını almış ve 1909'da Dârülfünûn-ı Osmânîye bağlanmıştır. Bu gelişmenin ardından Tefvik Salim, laboratuvar şefi olarak atanmış ve Hocası Süleyman Numan Paşa ile birlikte, 3. Dâhiliye Klinięinin kuruluşunda görevlendirilmiştir.

Kapak Görseli Kaynaęı

Cumhuriyet, 24 Haziran 1946

1912'de Balkan Savaşı başlayınca Selanik Redif Fırkası Sıhhiye Bölüğü Başhekimliğine tayin olmuştur. Savaş bitince Yassıviran Menzil Hastanesine tayin edilen Dr. Tefvik Salim, görevi başında tifüs hastalığına yakalandığı için Gülhane'ye gönderilmiştir. Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra ilk olarak İstanbul 2. Ordu Sıhhiye Reisi, 15 Şubat 1915'te ise Erzurum 3. Ordu Sıhhiye Reisi olarak görevlendirilmiştir. Sarıkamış Faciası'nın ardından, Erzurum ve çevresinde salgın hastalıklar başlamıştır. Dr. Tefvik Salim, *"Büyük Harpte 3. Orduda Sıhî Hizmet"* adlı eserinde Erzurum ve Erzincan vilayetlerindeki vahim tabloya, şu cümlelerle yer vermiştir: *"...Erzurum ise, hasta, yaralı, zuafa (zayıf olanlar), firari, hülâsâ her çeşit erat akını karşısında kalmıştı. Sokaklarda, hanlarda, ahırlarda ölenler pek çoktu. Lekeli humma ve hummayı racia salgını en yüksek devresini bulmuştu. Sahra Sıhhiye Müfettişi Umumisi Süleyman Numan, lekeli tifodan yatıyordu. Ordu Komutanı Hafız Hakkı 3 Şubat 1915'te lekeli tifoya tutularak 13 Şubat'ta ölmüştü. Hekimlerin de cümlesi hastalanmış ve büyük bir kısmı ölmüştü. Erzurum hasta ve yaralıları istiâp edemediğinden Erzurum civarında Ilıca, Kân, İstavuk köylerine de zuafa ve hastalar doldurulmuştu. Buralarda müthiş bir sefalet hüküm sürüyordu. Ölen ve kalanın hesabı belli değildi. Salgınlar ahaliye de sirayet etmişti. Erzurum'da ahaliden günde 20-30 kişi ölüyordu... Bu aralık salgınlar Erzincan'da da artmış hastanelerde izdiham ziyadeleşmişti..."*

Bahsedilen bu felaket tablosunu ortadan kaldırmak ve halk arasında lekeli humma olarak adlandırılan tifüs hastalığıyla mücadele edebilmek amacıyla Erzurum'da çalışmalara başlanmıştır. Tifüs (lekeli humma), hummâ-yı râcia (dönek humma) gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadelede bit ve pirelerin imhası önem taşıdığından, cephelerde farklı dezenfeksiyon metotları uygulanmıştır. Sabit etüv ve tephirhânelerin (dezenfeksiyon evi) cephelere nakli mümkün

olmadığı için bit ve pireli elbiseler tandır ve ekmek fırını gibi yerlerde dezenfekte edilmeye çalışılmış, daha sonraları seyyar buğu sandığı ve etüv makineleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu faaliyetlerin dışında aşı uygulamalarıyla ilgili bir takım girişimlerde de bulunulmuştur. Kurmay Albay Sarıgüzelli Yusuf Ziya Bey'in başkanlığında, Dr. Tevfik Salim, Cerrahi Müşaviri Haydar (Draman), Tıbbi Müşavir Tevfik İsmail (Karagümrük), Dr. Fahri (Urdağ), Bakteriolog Dr. Server Kamil ve Fikri Bey'in katıldığı toplantıda, ateşli hastaların kanlarından elde edilen serumların koruyucu olarak uygulanmasına karar verilmiştir. Dr. Tevfik Salim, 15 Mart 1915'te bizzat kendisinin hazırladığı aşığı, gönüllü beş hekim ile karargâh subaylarından dört kişiye tatbik etmiştir. Diğer yerlerde yapılan denemelerden sonra alınan olumlu sonuçlar üzerine, aşı uygulaması genelleştirilmiştir. Elde edilen neticeler Dr. Tevfik Salim tarafından Almanca yayınlanmış hatta Alman ordusu da askerlerine bu aşığı yapmıştır. Birçok askerin hayatını kurtarmasına rağmen yakın arkadaşı tarafından aşının insan sağlığına zarar verdiği iddiasıyla ihbar edilen Dr. Tevfik Salim, Divân-ı Harp'te yargılanmış ve beraat etmiştir.

Dr. Tevfik Salim, 9 Haziran 1918'de Şark Orduları Grubu Sıhhiye Müfettişliğine tayin edilmiş ancak Grup terhis edilince Süleyman Numan Paşa'nın 4 Kasım 1918 tarihli emriyle, Rumeli ve İstanbul Mıntıkları Sıhhiye Müfettişi olarak görevlendirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlatılan Millî Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya gelen Dr. Tevfik Salim Bey, 3 Aralık 1921'de görevine başlamıştır. Kendisine teklif edilen Müdâfaa-i Milliye Vekâleti Sıhhiye Dairesi Reisliği vazifesini kabul etmiş ancak ertesi yıl bu görevinden istifa ederek Ankara Sarı Kışla Mevki Hastanesinde Dâhili Hastalıklar Uzmanı olarak çalışmaya başlamıştır. Savaş sonuna kadar örnek bir hekim olarak faaliyetlerini sürdüren Dr. Tevfik Salim, Millî Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasından sonra İstanbul'a dönmüştür. 1923 senesi Ocak ayında İzmir Hastanesi Dâhiliye Şefliğine, aynı yılın Mayıs sonunda Gülhane Askeri Tatbikat Mektebi Dâhiliye Kliniği Profesörlüğüne, Temmuz ayında Askeri Tıp Encümeni Âlisi Reisliğine, Ekim ayında Gülhane Hastanesi Başhekimliği ve Müdürlüğüne atanmıştır.

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasının ardından 24 Temmuz 1923'te imzalanan **Lozan Barış Anlaşması** ile ulusal sınırlar çizilmiştir. Kurucu kadro, "ülkeyi mamur hale getirmek, toplumu çağın gerekleri doğrultusunda ilerletmek", vatandaşların ülke kalkınmasında etkin rol oynamasını sağlamak gibi önemli hedefler belirlemiştir. Ancak uzun süren savaş yılları, bulaşıcı hastalıklar, sağlık personelinin ve kurumlarının yetersizliği gibi olumsuz durumlar, mevcut nüfusa büyük zarar vermiş, Cumhuriyet yönetimi sefalet içinde yaşayan bir toplum devralmıştır. Dr. Tevfik Sağlam, tüm bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak üzere harekete geçen sağlık ordusunun içinde yer alarak, yeni görevler üstlenmiştir. 1924 senesinde toplanan **Hilâl-i Ahmer** Kongresi'nde ivedilikle bir hemşirelik okulunun kurulmasının gerekliliğini savunan Dr. Tevfik Salim, bu okulun programlarını hazırlayan grubun içerisinde de faaliyet göstermiştir. Yine aynı yıl, Sıhhiye Vekili **Dr. Refik (Saydam) Bey**'in başkanlığında toplanan Sıtma Savaş Komisyonu üyesi olarak çalışmalara katılmıştır. Cumhurbaşkanı **Mustafa Kemal Paşa**'nın teşri ve Başvekil **İsmet Paşa**'nın nutku ile 1 Eylül 1925'te

Fotoğraf: Ahmet Başustaoğlu, **Bir Nefes Sıhhat**

Tevfik Sağlam'ın Yaşamı,

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ayhan Matbaası, İstanbul, Nisan 2016.

Ankara’da toplanan Birinci Millî Türk Tıp Kongresi’ne katılan Tevfik Salim, bu kongrede “*Sıtmada Yeni. Antimuan Mürekkebatı*” ve “*Sıtmanın Tedavisi*” başlıklı bildirimleri sunmuştur. Kongreden sonra sıtma ile mücadelede programının oluşturulmasında ve temel prensiplerin belirlenmesinde etkin bir şekilde rol almıştır.

1926 senesinde Mustafa Kemal Paşa’nın onayıyla Türk Kodeksi Komisyonu’na üye olarak seçilen Tevfik Salim, 4 Mayıs 1926 ise Tıp Fakültesi Dâhili Hastalıklar Profesörü olarak görevlendirilmiştir. 1927’de ikinci kez **Müdâfaa-i Milliye Vekâleti** Sıhhiye Dairesi Reisliğine tayin edilmiş, 31 Ağustos 1927 senesinde Mirliva (General) rütbesine yükselmiş, aynı sene Dr. Tevfik İsmail (Gökçe) ile birlikte “*İstanbul Verem Mücadele Cemiyeti*”ni kurarak, veremle savaş çalışmalarına destek vermiştir. Verem hastalığı konusunda halkı bilinçlendirmek amacıyla Cemiyet tarafından “*Yaşamak Yolu*” adlı bir dergi yayınlanmaya ve üyelerine ücretsiz dağıtmaya başlanmıştır. 1928 senesinde kendi isteği ile emekliye ayrılan Dr. Tevfik Salim, 1929’da yeni kurulan İstanbul Etilba Odası (İstanbul Tabip Odası) Başkanlığına, 1930 senesinde ise İstanbul Vilayeti Umumi Meclisine üye olarak seçilmiştir. 1931 yılında Vakıf Gureba Hastanesinde Dâhiliye Uzmanlığına ve aynı yıl ikinci kez Tıp Fakültesi 2. Dâhiliye Kliniği Profesörlüğüne atanmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, bilimde çağın gereklerini yerine getirmenin önemini her daim vurgulamış, 1 Kasım 1933’te TBMM’nin Dördüncü Yasama Yılı’nı açarken yaptığı konuşmada yükseköğretime ayrıca değinerek, bu alanda yapılacak köklü değişiklik hususundaki kararlılığını şöyle anlatmıştır: “...*Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürümek katî kararımızdır...*” Nitekim 31 Mayıs 1933’de TBMM’de yapılan müzakereler sonucu kabul edilen “*İstanbul Darülfünununun İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun*”un kabulüyle, İstanbul Üniversitesinin kurulması ve yükseköğretimde reform yapılması için harekete geçilmiştir. Tevfik Sağlam Paşa da aynı yıl 2. Dâhiliye Kliniği Ordinaryüs Profesörü ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı olarak görevlendirilmiştir ancak bu görevi uzun sürmemiştir. Dönemin Maarif Vekili **Yusuf Hikmet (Bayur) Bey** ile anlaşmazlık yaşayan ve Almanya’dan davet edilen Prof. Erich Frank’ın Dâhiliye Kliniği Direktörlüğüne tayin edilmesine itiraz edince, 2. Dâhiliye Kliniği kapatılmıştır. Kadro dışı kalan Tevfik Salim Paşa, üniversitedeki tüm görevlerinden istifa etmiş ve verilen karar hakkında Cumhuriyet gazetesine yaptığı açıklamada şunları söylemiştir: “*Mevzubahis kararı evvelki gün resmen bana tebliğ ettiler. Karara karşı*

Birinci Millî Türk Tıp Kongresi Açılışı (1925)

Fotoğraf: **Birinci Millî Türk Tıp Kongresi Müzakeratı 1-3 Eylül 1925**, Kader Matbaası, İstanbul, 1926.

bir itiraz veya teşebbüsüm yoktur. İmtihanlara girmiyorum. Hastanelerdeki alakam da kesilmiştir. Bu meyanda Gureba Hastanesindeki vazifem de nihayet bulmuştur. Evde serbest tababet yapacağım.”

21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan **Soyadı Kanunu** gereğince “Sağlam” soyadını alan Dr. Tevfik Salim, aynı sene, İstanbul Verem Savaş Derneğinin başkanlık görevini üstlenmiştir. 1937 yılında ise Kızılay Hastabakıcı Hemşireler Yurdu İdare Heyeti Başkanlığına seçilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya’da öğrenim gören Türk öğrencilerin eğitim ve yaşam koşulları hakkında yeterli bilgi alınamayınca, Maarif Vekâleti tarafından, öğrencilerin durumunu yerinde tetkik etmek üzere yetkili birinin Almanya’ya gönderilmesi teklif edilmiştir. **İcra Vekilleri Heyeti** konuyu görüşerek, Haydarpaşa Numune Hastanesi Dâhiliye Mütahassısı Prof. Dr. Tevfik Sağlam’ı Almanya’ya yollamaya karar vermiştir. Aynı yılın sonunda Tevfik Sağlam Paşa, Yüksek Sıhhat Şurası Üyesi olarak da görevlendirilmiştir.

1942 yılında Tıp Fakültesinde yeniden kurulan 3. Dâhiliye Kliniğine Ordinaryüs Profesör olarak tayin edilen Dr. Tevfik Sağlam, 1943’te İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne atanmış ve bu görevi 1946 senesine kadar sürdürmüştür. Ekim 1947’den itibaren, Süreyya Paşa Apartmanı 3 numaralı dairesindeki evinde hasta kabul etmeye başlamıştır.

1951’de Akciğer Hastalıkları Kürsüsünü kurup direktörlüğünü üstlenen Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam, 27 Mayıs 1952 tarihinde yaş haddinden emekli olmuş ve aynı tarihte 3. İç Hastalıkları Kliniği Amfisinde veda dersini vermiştir.

1953’te UNICEF ve Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneği ile birlikte ülke genelinde veremle savaş çalışmalarını başlatmış, 1955’te UNESCO’ya bağlı olarak Türkiye’nin ilk Halk Sağlığı Eğitimi Milli Komitesini oluşturmuş ve başkanlığına getirilmiştir. 1959 senesinde Uluslararası Verem Savaş Birliğine (Union Internationale Contre la Tuberculose) başkan seçilmiş ve XV. Uluslararası Verem Konferansı’nın İstanbul’da toplanmasını sağlamıştır.

Eşi Naile Sağlam’ın parasal desteğiyle Naile Sağlam Tüberküloz Enstitüsünü kuran ve hekimlik yaptığı süre boyunca kendini ülke nüfusunu tehdit eden bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye adanmış Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam, 12 Temmuz 1963 senesinde İstanbul’daki evinde geçirdiği bir kalp krizi sonucu vefat etmiştir. Bütün mal varlığını kurucusu olduğu Verem Savaş Derneğine bırakmıştır. 1972 yılında, Türk tıbbına yaptığı katkıları nedeniyle **TÜBİTAK** Hizmet Ödülü’ne layık görülmüştür. Prof. Dr. Tevfik Sağlam, öğrencisi Dr. Nusret Fişek’in ifadesiyle, “sadece iyi bir hekim, iyi bir hoca değil, hekimliğin çağdaş felsefesini, toplumsal yaklaşımını benimseyen, uygulayan bir önder” olmuştur. Askerî, akademik ve idarî görevlerinin yanı sıra Türkçe, Almanca ve Fransızca birçok tıbbî makale, kitap, tercüme eser ve derleme kaleme almıştır. Prof. Ali Tevfik Salim Sağlam tarafından hazırlanan eserlerden bazıları şunlardır: Usul-i Teşhis-i Seriri (1909), Koleranın Teşhis-i Bakteriyolojisi (1910), Ürobilinin Menşei Hakkında (1915), Emraz-ı Dâhiliye (1920), Gülhane (1920), Tifo Aşısı (1921), Malarya (1922), Sıtma Tedavisi (1923), Lekeli Tifo (1924), Dâhili Tıp Teneffüs Azası Hastalıkları (1926), Büyük Harpte Üçüncü Orduda Sıhhi Hizmet (1941), *Hayatım* (1947), İç Hastalıkları Kliniğinde 50 Yıl (1952), Modern Bir Verem Savaşı Kurmak Lazımdır (1955).

SADET ALTAY

KAYNAKÇA

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: I-II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

AYDIN, Nurhan, **Kafkas Cephesinde Tahliye ve Sıhhiye Hizmetleri**, Sonçağ Yayıncılık, Ankara 2015.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Fon Kodu:30-11-1-0, Yer No: 23-13-17, (30.3.1926).

Fon Kodu:30-11-1-0, Yer No: 33-17-16, (27.7.1927).

Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No: 90-39-16, (20.4.1940).

Fon Kodu:30-11-1-0, Yer No: 143-39-10, (11.12.1940).

Fon Kodu:30-11-1-0, Yer No: 162-18-3, (11.8.1943).

BAŞUSTAOĞLU, Ahmet, **Bir Nefes Sıhhat Tevfik Sağlam'ın Yaşamı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ayhan Matbaası, İstanbul, Nisan 2016.

“Birinci Millî Tıp Kongresi”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 2 Eylül 1925.

Birinci Milli Türk Tıp Kongresi Müzakeratı 1-3 Eylül 1925, Kader Matbaası, İstanbul 1926.

“Cumhuriyet Tıp Kongresinin Gayeleri” **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Eylül 1925.

Dirim, C XXIV, S 3, Ocak 1949.

Dirim, C XXIV, S 4, Nisan 1949.

FİŞEK, Nusret, “Bir Önder: Tevfik Salim Sağlam”, **Toplum ve Hekim**, C 7, S 47, Ekim 1991, s. 64.

Mazhar Osman, **Sıhhat Almanakı**, Kader Matbaası, İstanbul 1933, s. 76.

NAMAL, Arın, Şükrü Aras, Gül Kızılca Yürür, “İstanbul Üniversitesi Rektörlerinden Ord. Prof. Tbp. Tuğgeneral Tevfik Salim Sağlam”, **Nobel Medicus** C 4, S 2, s. 36-40.

ÖZATA, Metin, **Atatürk ve Tıbbiyeliler**, Umay Yayınları, İzmir, Mayıs 2007.

SAĞLAM, Tevfik, **Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet**, İstanbul Askeri Matbaası, İstanbul 1941.

SAĞLAM, Tevfik, **Nasıl Okudum**, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Atatürk'ün Yüzüncü Doğum Yılı Kutlama Yayınları Özel Seri 4, Yayına Hazırlayanlar: Hüsrev Hatemi, Aykut Kazancıgil, İstanbul Matbaası, İstanbul 1981.

Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1973.

TEMEL, Mehmet, “Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye'deki Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler”, **İlmi Araştırmalar**, S 6, Yıl 1998, s. 227-243.

Tevfik Sağlam 1882-1963, Üçüncü Cilt, Derleyen: Tevfik İsmail Gökçe, S. Neşati Üster, Hilal Matbaacılık Koll. Şti., İstanbul 1971.

“Tevfik Salim Paşa-Açıktaki Kalan Profesörün Hastanelerle de Alakası Kesildi”, **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:4, Cilt:15, 31.5.1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:4, Cilt:23, 21.4.1934.

UNAT, Ekrem Kadri, Ekmeleddin İhsanoğlu, Suat Vural, **Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004.

“Üniversitenin Aslı Kadrosu Bildirildi”, **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1934.

“Üniversitede İki Ordinaryüs, 5 Profesör Açıkta Kaldı”, **Son Posta**, 12 Haziran 1934.

“Yeni Hastane”, **Akşam**, 30 Kânunusani 1936.

YILDIRIM, Nuran Yıldırım, Mahmut GÜRGAN, **Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi**, Editör: Muzaffer Metintaş, Ada Ofset Matbaacılık Tic. Ltd. Şti., İstanbul 2012.

23/02/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-tevfik-salim-saglam-1882-1963/?pdf=4252> adresinden erişilmiştir